

«Ασφάλεια και ελευθερία» ως δύο αλληλοεξαρτώμενες έννοιες για τα κατώτερα στρώματα της Επανάστασης

Γράφει ο ΝΙΚΟΣ ΙΣΜΥΡΝΙΟΓΛΟΥ*

Το παρόν άρθρο υιοθετεί μια οπτική που στρέφεται από τους πρωταγωνιστές και την κυρίαρχη ιστορία της Επανάστασης στο πλήθος που συγκροτεί την επαναστατημένη ελληνική κοινωνία.

Μέσα από τις αναφορές διαμαρτυρίας που απηύθυναν συλλογικά προς την Προσωρινή Διοίκηση τα κατώτερα στρώματα της επαναστατημένης επικράτειας επιχειρείται η ανάδειξη πτυχών της καθημερινότητας των υπάλληλων στρωμάτων που αφορούσαν σε αυθαιρεσίες και καταχρήσεις που υφίσταντο από τα ελληνικά στρατιωτικά σώματα, αλλά και τις διορισμένες από την Προσωρινή Διοίκηση τοπικές διοικήσεις. Μέσω των αιτημάτων προστασίας τα κατώτερα στρώματα, ως ενεργά πολιτικά υποκείμενα που διεκδικούσαν ή συναλλάσσονταν με την εξουσία, επιχειρούσαν να εκβιάσουν κεντρικές πολιτικές αποφάσεις που να διασφαλίζουν τα υλικά τους συμφέροντα, δηλαδή τη βελτίωση των όρων παραγωγής και αξιοποίησης των προϊόντων τους, αλλά και την ειρήνη, την ασφάλεια και την ησυχία.

* Μεταπτυχιακός φοιτητής του τμήματος
Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ

Εισαγωγή

«Αν οι ρηθέντες ήταν εγκληματίαι, δεν ήταν κριτήριο να κριθώσι και επομένως αναλόγως των εγκλημάτων των να λάβωσιν την ανήκουσαν παιδείαν; Και το θηριωδέστατον εκείνο θηρίον, ο Σουλτάνος, αν απεφάσιζε κι ακρίτως να παιδεύση, εζήτηι τουλάχιστον να λάβη απόδειξιν ή μαρτυρίαν από το μέρος των κριτών του. Αυτή είναι η βάσις των καθεστώτων νόμων μας; Αυτή είναι η ασφάλεια των πολιτών; Την οποίαν αυτοί πολυειδώς υπεσχέθησαν, αν τάχα όλοι οι Έλληνες χρωστούσι, να χαίρονται το δικαίωμα της ελευθερίας των. Τάχα οι Αργείοι δεν έχουσι δικαίωμα να μετέχωσι και αυτοί; Ή δεν είναι Έλληνες ή συνεισέφερον ολίγα εις τα της ελευθερίας; Ταύτα πάντα βάζοντες ημείς υπ' όψιν της Διοικήσεως, αν, ενί στόματι, λέγωμεν άπαντες ότι η Υπερτάτη Διοίκσις να ρίψη όμμα ιλαρόν και να αποφασίση την έξωσιν του Ζαχαρόπουλου, ή ότι ημείς γνωρίζοντες απόγονα του Σουλτάνου, να υποφέρωμεν την απανθρωπότητα και σκληρότητά του δεν δυνάμεθα. Ευστήσαμεν νόμους και Διοικήσιν, δια να εξαρτώμεθα άπαντες εξ αυτών».¹

Με τα παραπάνω λόγια οι κάτοικοι του Άργους, στις 30 Ιουνίου 1823, καταγγέλλουν προς την Προσωρινή Διοίκηση περιστατικά κατάχρησης εξουσίας του πολιτάρχη τους, Ζαχαρόπουλου, σε βάρος κατοίκων της πόλης, τα οποία παραβίαζαν αφενός τις αρχές του φυσικού δικαίου (αρχή του νόμου, ισότητα, ισονομία) και αφετέρου το δικαίωμά τους στην ελευθερία, ζητώντας παράλληλα την έξωσή του. Η εν λόγω συλλογική αναφορά διαμαρτυρίας, μας εισάγει σε μια πτυχή της Επανάστασης, σύμφωνα με την οποία το μεγάλο πλήθος της επαναστατημένης κοινωνίας, το οποίο δεν αποτελούσε μέρος του διαμορφωμένου κατά την Επανάσταση πλέγματος διοίκησης και εξουσίας, αλλά παρήγαγε, φορολογούνταν, συντηρούσε τα στρατεύματα και πολεμούσε, παρενέβαινε ως ενεργό

πολιτικό υποκείμενο στην κεντρική πολιτική σκηνή και απαιτούσε τη ρήξη με τις αυθαίρετες και καταχρηστικές πρακτικές που συνέδεαν το οθωμανικό παρελθόν της «υποτέλειας» με το επαναστατικό παρόν της «ελευθερίας». Επιπλέον, αναδεικνύει μια οπτική της Επανάστασης, όπου η διεκδίκηση και απαίτηση για διασφάλιση των δικαίων τους από την Προσωρινή Διοίκηση, ήταν άμεσα συνυφασμένη με την αντίληψη ότι συνέβαλλαν ενεργά και καθοριστικά στην Επανάσταση, στον αγώνα, δηλαδή, για την κατάκτηση της ελευθερίας.

Η ελευθερία, βέβαια, δεν γινόταν αντιληπτή με τον ίδιο τρόπο από το σύνολο της επαναστατημένης κοινωνίας, καθώς όπως έχει αναδείξει η ιστοριογραφία «η κάθε ηγετική ομάδα που συνέστησε την επαναστατική ηγεσία είχε μια ιστορία η οποία της επέτρεπε να αντιλαμβάνεται το νόημα της ελευθερίας με έναν πολύ ιδιαίτερο τρόπο» (Πιζάνιας, 2009). Στο πλαίσιο μιας οπτικής που, κατά την ανάγνωση της Επανάστασης, αποδίδει έμφαση στη διάδραση μεταξύ των ηγετικών της ομάδων, υποτιμώντας, παράλληλα, την πολιτική δράση και εν γένει το ρόλο των κατώτερων στρωμάτων στην πορεία του μεγάλου αυτού γεγονότος, δεν έχουν τεθεί ερωτήματα που να αναζητούν την «από τα κάτω» οπτική για την Επανάσταση, τη διαλεκτική σχέση μεταξύ των ηγετικών ομάδων και των υπάλληλων στρωμάτων, καθώς και τις σχέσεις του υπό συγκρότηση κράτους και της κοινωνίας.

Το παρόν άρθρο μέσα από τις μικρές ιστορίες που μας «μιλούν» για οριακές πτυχές της καθημερινότητας των κατώτερων στρωμάτων της Επανάστασης, όπως η παραπάνω, επιχειρεί να αναδείξει ιπυχές της «από τα κάτω» πρόσληψης της ελευθερίας και ως εκ τούτου του Αγώνα για την κατάκτησή της, προσεγγίζοντας, παράλληλα, μέρος των επιδιώξεων των υπάλληλων στρωμάτων από τη συμμετοχή τους στην Επανάσταση. Οι μικρές αυτές ιστορίες περιγράφονται μέσα στις αναφορές διαμαρτυρίας και τα αιτήματα (petitions) που απηύθυναν συλλογικά προς τις νεοπαγείς διοικητικές αρχές κάτοικοι του επαναστατημένου ελληνικού

Ο θάνατος του Μπότσαρη, αγνώστου.
Εθν. Πικακοθήκη, παρ. Ναυπλίου

χώρου. Η πρακτική της αποστολής επίσημων, συλλογικών ή ατομικών αναφορών προς την κεντρική Αρχή, με σκοπό την αποκατάσταση μιας αδικίας ή την ευνοϊκή μεταχείριση σε σειρά ζητημάτων, γνωστή ως *petitioning*, αποτελούσε συνήθη πρακτική εκδήλωσης της κοινωνικής δυσαρέσκειας και διαμαρτυρίας, αλλά και βασικό μέσο παρέμβασης των υπάλληλων στρωμάτων στην κεντρική πολιτική σκηνή για τις κοινωνίες του πρώιμου νεότερου κόσμου και ως εκ τούτου για την οθωμανική κοινωνία (Lex Heerma van Voss, 2002).

Εξοικειωμένοι με την εν λόγω πρακτική ως ζιμμήδες (μη μουσουλμάνοι υπήκοοι), οι πολίτες της επαναστατημένης Ελλάδας την συνεχίζουν απέναντι στην οικεία κρατική τους αρχή, την Προσωρινή Διοίκηση, με μια ένταση που ενισχύεται τόσο από τα χειραφετητικά πολιτικά προτάγματα της Επανάστασης (τέλος της τυραννίας, ισότητα απέναντι στους νόμους, εκλογικό δικαίωμα, λογοδοσία των αρχών κ.λπ.), όσο και από την άρση των πρακτικών δυσκολιών σε σχέση με το οθωμανικό παρελθόν (π.χ. έξοδα διερμνεϊας, γεωγραφική απόσταση από το κέντρο εξουσίας, ανάγκη επικύρωσης της αίτησης από τον καδή κ.ο.κ.).

Η τεκμηρίωση του παρόντος άρθρου στηρίχθηκε κατεξοχήν σε συλλογικές αναφορές (κοινοτήτων, ομάδων ατόμων) κατοίκων προς την Προσωρινή Διοίκηση και τα όργανά της (Βουλευτικό σώμα, Εκτελεστικό σώμα) κατά το χρονικό διάστημα 1822-1826, οι οποίες έχουν δημοσιευτεί στα Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας (ΑΕΠ). Σε έρευνα που διεξαγάγαμε στα ΑΕΠ εντοπίσαμε 153 συλλογικές αναφορές διαμαρτυρίας οι οποίες αφορούν σε καταγγελίες αυθαιρεσιών εκ μέρους εκπροσώπων της Διοίκησης και των στρατευμάτων καθώς και σε αιτήματα για οικονομικές ελαφρύνσεις και ασφάλεια, η οποία σε συνθήκες πολεμικής και πολιτικής βίας αποτελούσε βασικό διακύβευμα για τους τοπικούς πληθυσμούς. Αντικείμενο της παρούσας μελέτης είναι τα αιτήματα προστασίας από τις καταχρήσεις των ομογενών στρατιωτών και τοπικών διοικητών, καθώς οι πτυχές της καθημερινότητας που αναδεικνύονται μέσω αυτών, μας επιτρέπουν να αφουγκραστούμε, μέχρι ενός σημείου βέβαια, τον αντίκτυπο της επαναστατικής συγκυρίας στις ζωές των κατώτερων στρωμάτων.

Πριν προχωρήσουμε στην εξέταση του περιεχομένου των πηγών, οφείλουμε να

έχουμε υπόψη ότι οι εν λόγω πηγές, μολοντί είναι ένα από τα κυριότερα υλικά που μας επιτρέπουν να προσεγγίσουμε τη λαϊκή βούληση, σε σημαντικό ποσοστό τους δεν αποτυπώνουν με αυθεντικό τρόπο τις σκέψεις και τον λόγο των διαμαρτυρομένων, καθώς τη σύνταξη, λόγω του τεράστιου αναλφαβητισμού, αναλάμβαναν αναφορογράφοι, αλλά και εγγράμματοι της κοινότητας ή της επαρχίας, οι οποίοι εκτός από τις παρεμβάσεις στη μορφή των αναφορών, πιθανόν αναδιαμόρφωναν και το περιεχόμενό τους (Sarıyıldız, 2014). Παράλληλα, η εν λόγω πρακτική διαμαρτυρίας δεν μας επιτρέπει να δούμε οξυμένες αντιστάσεις των κατοίκων που να αναδεικνύουν τάσεις άμεσης αμφισβήτησης και σύγκρουσης με την κεντρική Αρχή. Αντιθέτως, η αποστολή αναφορών αποτελούσε ένδειξη αποδοχής του πλαισίου διοίκησης και νομιμοποίησης της εξουσίας της κεντρικής Αρχής. Τέλος, οι διαμαρτυρίες μέσω αναφορών συχνά δεν συνιστούν αδιαμεσολάβητες εκδηλώσεις της λαϊκής βούλησης, καθώς ενίοτε αντανακλούν ενδοεξουσιαστικούς ανταγωνισμούς και προϋπάρχουσες σχέσεις εξουσίας (Kumin & Würigler, 1997).

Προστασία από τον εσωτερικό «εχθρό»

«Τα βάσανα τα οποία δοκιμάζομεν ημείς εξ αιτίας των στρατευμάτων δεν περιγράφονται· σπέρνομεν και δεν θερίζομε, θερρίζομε και δεν αλωνίζομε· και αν ολίγον τι αλωνίσωμεν, από ημάς δεν τρώγεται παρά από τους στρατιώτας. Τα σφαχτά μας κατατρώνονται, τα γελάδια μας ομοίως, τα ζώα μας αγγαρεύονται και σχεδόν καμμία ψυχία δεν μας μένει. Εκαταντήσαμεν εις απελπισίαν. Μήτε επί τυραννίας εδοκιμάζαμεν τόσα βάσανα όσα τώρα εις την ελευθερία. Δια τούτο παρακαλούμεν μετά θερμών δακρύων την δικαίαν Διοίκησιν, η οποία προβλέπει πάντα και ευσπλαχνίζεται τους πτωχούς και δυστυχείς, να κάμη ήλεος και εις ημάς τους δυστυχείς και να μας δείξει πόρον ζωής· ότι

ημείς δια να υποφέρωμεν πλέον εις το εξής τα τόσα βάσανα είναι αδύνατον· και ότι, αν η Διοίκησις δεν μας δικαιώση και δεν μας δείξη τον τρόπον με τον οποίον εις το εξής θα ζήσωμεν ήσυχα, θα παρατήσωμεν τα χωρία μας έρημα και θα πάρωμεν τα μάτια μας να φύγωμεν, δια να εύρωμεν ολίγην άνεσιν και ψυχίαν».²

Το εν λόγω παράθεμα που αποτελεί μέρος της αναφοράς των κατοίκων των χωριών Δεδέμπεη (Τριπόταμο) και Ρισβάναγα (Περιβόλια) προς την «Υπερτάτην Διοίκησιν», μας εισάγει σε μια καθημερινότητα, όπου «η άνεση και η ψυχία», όχι μόνο δεν είναι αυτονόητα «εις την ελευθερία», αλλά βασικά διακυβεύματα για τους τοπικούς πληθυσμούς της Επανάστασης. Επιπλέον, όμως, αναδεικνύει και μια πτυχή της Επανάστασης, κατά την οποία η ασφάλεια των χωρικών και της παραγωγής τους δεν απειλούνταν από τον κίνδυνο των Οθωμανών και των συμμάχων τους, αλλά από τις καταχρήσεις των ομογενών.

Πράγματι, η συντριπτική πλειοψηφία των συλλογικών αιτημάτων για ασφάλεια, όπως η παραπάνω, αφορούσε την προστασία από τον εσωτερικό κίνδυνο, ο οποίος, βέβαια, ήταν τόσο πολυποικίλος όσο αντιφατική ήταν η οθωμανική κοινωνία. Οι αντιθέσεις στο εσωτερικό της επαναστατημένης κοινωνίας, οι οποίες όχι μόνο κληρονομήθηκαν από την προηγούμενη οθωμανική πραγματικότητα, αλλά προέκυψαν και από το νεωτερικό μοντέλο διακυβέρνησης της Επανάστασης (Κοταρίδης, 1993), ανακύπτουν με σφοδρότητα μέσα στις αναφορές. Η ένταση της διαμαρτυρίας λαμβάνει τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά χαρακτηριστικά, αφού οι αιτήσεις των κατοίκων για προστασία από τον εσωτερικό κίνδυνο κυμαίνονται στο 45% των συνολικών συλλογικών αναφορών, ενώ παράλληλα, είναι αρκετά εκτεταμένες, μας προσφέρουν έναν μεγάλο αριθμό υπογραφών και αποτυπώνουν με γλαφυρό τρόπο τις εσωτερικές αντιθέσεις της επαναστατημένης κοινωνίας.

2. ΑΕΠ., τ. 12, σ.130-131.

Σε κοινωνίες που εισέρχονται σε μια μακροχρόνια πολεμική σύρραξη, οι προϋπάρχουσες αντιθέσεις στο εσωτερικό τους οξύνονται ακόμα περισσότερο. Βασική προϋπόθεση, συνεπώς, για την επιβίωση και τη νίκη των επαναστάσεων καθίσταται η δημιουργία από τα υποκείμενα που τη διεξάγουν αποτελεσματικών μηχανισμών αποσυμπίεσης των ακόμη πιο οξυμένων αντιθέσεων της επαναστατημένης, πλέον, κοινωνίας. Στην ελληνική περίπτωση τον ρόλο αυτό έπαιξε κατά βάση η συγκρότηση της Προσωρινής Διοίκησης. Η κεντρική Διοίκηση έπρεπε να απλώσει αποτελεσματικά τους ιστούς της διοίκησης σε όλες τις επαναστατημένες περιοχές, ώστε να μπορεί αφενός να γνωρίζει τα προβλήματα που προέκυπταν στο εσωτερικό τους και αφετέρου να παρεμβάινει σε κατεύθυνση αποκατάστασης του δικαίου, η νομιμοποιητική βάση του οποίου είχε αλλάξει σε σχέση με το οθωμανικό παρελθόν.

Σε αντίθεση με την παραδοσιακή δικαιοτική λογική, όπου το δικαιοκώ σύστημα και κάθε μορφή εξουσίας εκπορευόταν και νομιμοποιούνταν από την προσωποποιημένη κεφαλή του κράτους, τον σουλτάνο, κατά την Επανάσταση τα προσωρινά συντάγματα ως απόρροια των Εθνοσυνελεύσεων και οι νόμοι ως αποτέλεσμα των εκλεγμένων από τις Εθνοσυνελεύσεις Προσωρινών Διοικήσεων αντικατέστησαν την προσωποποιημένη εξουσία του σουλτάνου με αυτή του λαού. Ο θεσμός της Προσωρινής Διοίκησης, λοιπόν, ως υπεύθυνος για τη διαφύλαξη της τήρησης των νόμων και ανώτατος δικαστής, έπρεπε να μετατραπεί σε προστάτη των πολιτών, να γίνεται δέκτης των προβλημάτων και των αιτημάτων τους και να διαιτητεύει μεταξύ των αντιτιθέμενων πόλων, ισορροπώντας τις εντάσεις. Καλείτο, έτσι, να συγκροτήσει μηχανισμούς απονομής του δικαίου, στη βάση, όμως, ενός νεωτερικού πολιτικού και δικαιοκώ συστήματος. Εντούτοις, εν απουσία τακτικών δικαστηρίων, τον συγκεκριμένο ρόλο ανέλαβαν τα δύο κεντρικά σώματα της Προσωρινής Διοίκησης (Εκτελεστικό και Βουλευτικό), τα οποία γίνονταν δέκτες των αναφορών. Η διαμόρφωση ενός

διαφορετικού δικαιοκώ συστήματος νεωτερικού τύπου, στη βάση του φυσικού δικαίου, άλλαξε το πλαίσιο διαμαρτυρίας και διεκδίκησης εξοπλίζοντας τους επαναστατημένους με σημαντικά διαπραγματευτικά όπλα. Οι πολίτες, πλέον, της επαναστατημένης Ελλάδας διεκδικούσαν από διαφορετική θέση και σε ένα διαφορετικό δικαιοκώ πλαίσιο την κατοχύρωση των υλικών τους συμφερόντων σε σχέση με το παρελθόν (Βάκη, 2011).

Το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης ήρθε να μετασχηματίσει τις επαναστατημένες περιοχές, είτε οξύνοντας τις ήδη υπάρχουσες αντιθέσεις είτε ομαλοποιώντας τις είτε δημιουργώντας νέες. Οι συγκρούσεις μεταξύ των κατοίκων στο εσωτερικό των κοινοτήτων, αλλά και μεταξύ γειτονικών χωριών, συνέχισαν να υφίστανται και κατά τη διάρκεια της Επανάστασης. Στρατιωτικές ομάδες που συγκροτήθηκαν και πλήθυναν, λόγω της επαναστατικής κατάστασης και των πολεμικών επιχειρήσεων, πολλές φορές λειτουργούσαν με όρους λεπτασίας προς τους χωρικούς, αυξάνοντας έτσι τα επίπεδα ανασφάλειάς τους. Οι αυθαιρεσίες των τοπικών διοικήσεων εξακολουθούσαν να αποτελούν κομμάτι της πραγματικότητας των κατοίκων, ενώ το συγκεντρωτικό μοντέλο της ενιαίας Διοίκησης δημιούργησε νέα πεδία σύγκρουσης, αφού παρεισέφρεε στο εσωτερικό των κοινοτήτων.

Ληστρικές συμπεριφορές στρατιωτικών σωμάτων

Η ανάγκη προστασίας από την Προσωρινή Διοίκηση αυξανόταν όσο αναβαθμιζόνταν τα επίπεδα ανασφάλειας των κατώτερων στρωμάτων της επαναστατημένης επικράτειας. Καίριο συντελεστή της παραπάνω κατάστασης αποτέλεσαν οι στρατιωτικές ομάδες των επαναστατημένων. Τα ένοπλα αυτά σώματα, μολοντί θεωρητικά βρίσκονταν υπό τις διαταγές της Διοίκησης όχι μόνο δεν συγκροτούσαν έναν ενιαίο επαναστατικό στρατό, αλλά πολλές φορές υπάκουαν και σε

διαφορετικές, ανταγωνιστικές προς την Προσωρινή Διοίκηση, ηγετικές ομάδες, πραγματικότητα που εκφράστηκε με ένταση στις δύο φάσεις του εμφυλίου πολέμου (Ροτζώκος, 1997). Πρακτικά, λοιπόν, όχι μόνο το μονοπώλιο της βίας δεν ανήκε στην κεντρική Αρχή, αλλά και με ιδιαίτερη δυσκολία έλεγχε τη δράση των στρατιωτικών ομάδων στην ύπαιθρο, οι οποίες λειτουργούσαν ως ομάδες ληστών που ρήμαζαν κυριολεκτικά κοινότητες και χωριά, πολλές φορές μάλιστα προσχεδιασμένα³ (Τζάκης, 2018).

Οι επιθέσεις και καταχρήσεις των ενόπλων ομάδων αφορούσαν όλο το φάσμα της οικονομικής δραστηριότητας των χωρικών. Όσον αφορά τη διαδικασία της παραγωγής, οι επιθέσεις των στρατιωτών έπλητταν κατά βάση τα μέσα παραγωγής, καθώς συχνά έθρεφαν τα άλογά τους με τα σπαρτά των αγροτών και άρπαζαν τα βόδια που χρησιμοποιούνταν στο όργωμα των χωραφιών, προκαλώντας συρρίκνωση του παραγόμενου προϊόντος, με ό,τι αυτό συνεπαγόταν για τη διατροφή τους και τη φοροδοτική τους ικανότητα.⁴ Επιπλέον, οι αναφορές των κατοίκων βρίθουν από καταγγελίες που αφορούσαν αρπαγές βασικών προϊόντων κατανάλωσης (π.χ. ψωμί, κρέατα, τυριά, ποτά κ.λπ.) αλλά και του προϊόντος που, παρά τις καταστροφές που υφίστατο κατά την παραγωγή του, κατάφερναν οι αγρότες να παράγουν.⁵ Παράλληλα, οι ένοπλες ομάδες, εκμεταλλεζόμενες το προνόμιο της βίας, παρενέβαιναν στη διαδικασία ανταλλαγής με τρόπο καταχρηστικό υπερκοστολογώντας τα προϊόντα. Σε αυτό το πλαίσιο, οι στρατιώτες, εκμεταλλεζόμενοι την έλλειψη σε βασικά προϊόντα διατροφής που οι ίδιοι δημιουργούσαν είτε μέσω της ληστείας είτε μέσω της προαγοράς τους, αισχροκερδούσαν σε βάρος των χωρικών μεταπωλώντας τους τα προϊόντα.⁶ Ενδεικτικά, στρατιώ-

τες καταγγέλλονται από τους κατοίκους της Τρίπολης ότι δημιουργήσαν έλλειψη αλευριού, αγοράζοντας το σύνολο του προϊόντος πριν φτάσει στην αγορά της πόλης, ώστε να το μεταπωλήσουν στους κατοίκους σε υψηλότερη τιμή.⁷

Οι κάτοικοι που υφίσταντο τις ληστρικές συμπεριφορές των στρατιωτών, οι οποίες πολλές φορές συνοδεύονταν από την άσκηση υπέρμετρης βίας (ξυλοδαρμοί, βιασμοί, δολοφονίες κ.λπ.),⁸ αναζητούσαν την προστασία της Διοίκησης, τόσο σε ένα πλαίσιο αντιμετώπισης των ένοπλων ομάδων όσο και αποκατάστασης ή αποζημίωσης των ζημιών. Η συνεχής παρουσία και κίνηση των στρατιωτικών ομάδων, ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο, σε συνδυασμό με την αδυναμία ελέγχου και οριοθέτησής τους από τη Διοίκηση, είχε ως αποτέλεσμα την κατακόρυφη αύξηση φαινομένων ληστείας κατά την Επανάσταση. Σε συνθήκες, λοιπόν, γενικευμένης αναταραχής, η ανασφάλεια και η διάρρηξη του οικονομικού κύκλου των χωρικών δημιούργησαν αφενός αυξημένη ζήτηση για «υπηρεσίες δικαιοσύνης» και αφετέρου συνθήκες απονομιμοποίησης της εξουσίας της Διοίκησης, η οποία, όπως υποστηρίζεται στις αναφορές, αποτύγχανε σε μεγαλύτερο βαθμό από τις οθωμανικές αρχές να διασφαλίσει τις βασικές αρχές της ελευθερίας, όπως τις αντιλαμβάνονταν τα κατώτερα στρώματα (Πήλια, 2001).

Η νομιμοποίηση της εξουσίας της Διοίκησης, λοιπόν, έναντι των επαναστατημένων δεν ήταν κάτι αυτονόητο, αλλά αποτελούσε ένα διαρκές διακύβευμα. Όπως για την οθωμανική Διοίκηση ο Κύκλος της Δικαιοσύνης (Darling, 1996),⁹ σύμφωνα με τον οποίο η ευημερία των υπηκόων και ως εκ τούτου του κράτους εξαρτιόταν

18, σ. 74-75.

7. ΑΕΠ, τ. 13, σ. 310.

8. ΑΕΠ, τ. 14, σ. 22. ΑΕΠ, τ. 18, σ. 154. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 56-57. ΑΕΠ, τ. 13, σ. 221.

9. D. Douwes, *Justice and Oppression. Ottoman Rule in the Province of Damascus and the District of Hama 1785-1841*, Nijmegen 1994, σ. 2-4. L. Darling, «Revenue-Raising and Legitimacy. Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire 1560-1660», *E.J. Brill*, Leiden (1996) 283.

3. ΑΕΠ, τ. 14, σ. 184.

4. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 57. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 130-131. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 19-20. ΑΕΠ, τ. 14, σ. 185-186.

5. ΑΕΠ, τ. 13, σ. 353. ΑΕΠ, τ. 14, σ. 185. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 57. ΑΕΠ, τ. 13, σ. 243.

6. ΑΕΠ, τ. 18, σ. 78. ΑΕΠ, τ. 14, σ. 185. ΑΕΠ, τ.

από τη διατήρηση και απονομή της δικαι-
οσύνης, λειτούργησε ως νομιμοποιητικό
αξίωμα της σουλτανικής εξουσίας, έτσι
και για την Προσωρινή Διοίκηση η απο-
νομή της δικαιοσύνης ήταν βασική παρά-
μετρος για την απόσπαση νομιμοποίησης
από το σύνολο των επαναστατημένων.

Αυθαιρεσίες της τοπικής διοίκησης

Στο ίδιο πλαίσιο οφείλουμε να εξετάσου-
με και τις αυθαιρεσίες των εκπροσώπων
της κεντρικής Διοίκησης στις επαρχίες
της επαναστατημένης επικράτειας. Όπως
είναι γνωστό, η συγκρότηση του θεσμού
της ενιαίας Διοίκησης εξελίχθηκε διαλε-
κτικά μέσα από τις πολεμικές ανάγκες,
τις απαιτήσεις της επαναστατημένης
κοινωνίας, αλλά και από τις εσωτερικές
συγκρούσεις μεταξύ των ηγετικών της
ομάδων. Η διατήρηση των τοπικών ορ-
γανισμών (Πελοποννησιακή Γερουσία, Γε-
ρουσία Δυτικής Στερεάς Ελλάδας, Άρειος
Πάγος της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας),
που είχαν συσταθεί κατά το πρώτο έτος
της Επανάστασης, ως περιφερειακών
αρχών της κεντρικής Διοίκησης κατά την
πρώτη κυβερνητική περίοδο (Ιαν. 1822-
Απρ. 1823), καθυστέρησε την πλήρη ενο-
ποίηση του διοικητικού συστήματος, που
σηματοδοτήθηκε με την απόφαση της
Β' Εθνοσυνέλευσης του Άστρους (Μάρ.-
Απρ. 1823) για κατάργηση των τοπικών
οργανισμών (Δημακόπουλος, 1966).

Μολονότι η εφαρμογή της ενιαίας περι-
φερειακής οργάνωσης είναι μια υπόθεση
που ουσιαστικά εκκινά από τη δεύτερη
κυβερνητική περίοδο (Απρ. 1823), η ει-
σήγηση του νομοσχεδίου περί περιφε-
ρειακής διοικητικής οργάνωσης (νόμος
περί Οργανισμού επαρχιών) έγινε στις
αρχές της πρώτης περιόδου διακυβέρ-
νησης (29 Απριλίου 1822) και επιχειρή-
θηκε αρχικά να εφαρμοστεί στα νησιά
του Αιγαίου. Σύμφωνα με τον νόμο, ο
επαναστατημένος χώρος διαιρέθηκε σε
επαρχίες, κατά το μοντέλο των οθωμα-
νικών καζάδων, αυτές σε αντεπαρχίες,
οι οποίες με τη σειρά τους διαιρέθηκαν

σε κοινότητες. Τη διοίκηση των επαρ-
χιών και αντεπαρχιών ανέλαβαν ξένοι
προς τον τόπο έπαρχοι και αντέπαρχοι
αντίστοιχα, οι οποίοι πλαισιώνονταν από
γενικούς γραμματείς και αναλόγως με τις
ανάγκες του τόπου ενίοτε από αστυνό-
μους, λιμενάρχες και υπεύθυνους για
στρατιωτικά και οικονομικά ζητήματα. Για
τις κοινότητες προβλέφθηκε εκλεγμένη
από τους κατοίκους της δημογεροντία,
η οποία λογοδοτούσε στην τοπική διοί-
κηση (Δημακόπουλος, 1966). Οι τοπικοί
διοικητές, λοιπόν, που συγκροτούσαν το
πλέγμα του μοντέλου μιας κεντρικής και
ενιαίας διοίκησης, πολλές φορές εκμε-
ταλλεύονταν τα προνόμια που λάμβαναν
από τη θέση τους προς εξυπηρέτηση των
προσωπικών τους συμφερόντων. Οι ιδιο-
τελείς πρακτικές των τοπικών διοικητών
εκδηλώνονταν στους τομείς της διοίκη-
σης και της οικονομίας, με τον αντίκτυπο
αυτών των ενεργειών να βαραίνει κατά
βάση τα κατώτερα στρώματα.

Όσον αφορά την οικονομία, η τοπική
διοίκηση, καθ' όλη τη διάρκεια της Επα-
νάστασης, αποτέλεσε κομβικό κρίκο στην
αλυσίδα των δημοσίων οικονομικών και
ιδιαίτερα του φορολογικού μηχανισμού
που οργανώθηκε από τους επαναστάτες
στη βάση της οθωμανικής πρακτικής της
φοροενοικίασης, σύμφωνα με την οποία
οι φορολογικές μονάδες απονέμονταν
για ενοικίαση σε εκμισθωτές μετά από
πλειοδοσία (Μποζίκης, 2012). Μολονότι,
σε αντίθεση με το οθωμανικό παρελθόν,
η Επανάσταση θέσπισε το δικαίωμα συμ-
μετοχής για όλους τους πολίτες, χωρίς
εξαίρεση, στη διαδικασία της ετήσιας
δημοπράτησης των εθνικών προσόδων,
στην ουσία η οικονομική αδυναμία των
κατώτερων στρωμάτων να προαγορά-
σουν τους φόρους, μετέτρεπε τον δια-
γωνισμό της δημοπρασίας σε παιχνίδι για
λίγους (Μποζίκης, 2014).

Όπως έχει τεκμηριωθεί από πρόσφατες
μελέτες, από τους ενοικιαστές που έδρα-
σαν το 1825 σε όλη την επικράτεια, οι
μισοί περίπου είχαν κάποιο αξίωμα, ενώ
ανέλαβαν να συγκεντρώσουν λίγο πάνω
από τους μισούς φόρους του έτους (Μπο-
ζίκης, 2020). Κατά τη διαδικασία, λοιπόν,
συλλογής τους φόρου συναντούμε περι-

πτώσεις αυθαίρετων επιβαρύνσεων επί της παραγωγής που επιβάλλονταν από τοπικούς διοικητές που είχαν «αγοράσει τον μουκατά» της περιοχής.¹⁰ Η υπερφορολόγηση μπορούσε να λάβει τη μορφή είτε απόσπασης μεγαλύτερου ποσοστού φόρου από το προβλεπόμενο είτε επιβολής φόρου σε περισσότερα προϊόντα. Ενδεικτικά, κάτοικοι τεσσάρων χωριών της επαρχίας Τρίπολης διαμαρτύρονται στη Διοίκηση ότι «επί Τουρκίας τα εργατικά έβγαιναν και εδεκατίζοντο ως ρωμείκα, άχυρον από το τρίτον δεν εδίδαμεν· τώρα επί της ελευθερίας τα εργατικά μας τα διπλοδεκατίζουν, τα άχυρα των τρίτων ζητούν να μας τα πάρουν. Τους σπαήδες τότε δεν τους εταγίζαμεν. Τώρα θέλοντες και μη θέλοντες τους ταγίζομεν. [...] Ως και τες ρόβες (δημητριακοί καρποί), οπού ποτέ δεν εδεκατίζοντο, και αυτάς γυρεύουν να μας τας δεκατίσουν».¹¹

Οι οικονομικές καταχρήσεις συνυπήρχαν με τις διοικητικές υπερβάσεις και αυθαιρεσίες σε μια σχέση, μάλιστα, αλληλεξάρτησης. Για τις τοπικές αρχές, δηλαδή, η χρήση των διοικητικών μηχανισμών πειθάρχησης που τους εξασφάλιζε η θέση τους (δικαστικές δικαιοδοσίες, αστυνομία, εκτελεστική δύναμη κ.λπ.) ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την οικονομική απομύζηση των κατώτερων στρωμάτων. Οι περισσότερες καταγγελίες των κατοίκων εναντίον των τοπικών τους διοικητών κάνουν λόγο για δεσποτικές και «τυραννικές» συμπεριφορές που καταστρατηγούσαν τα προβλεπόμενα από τους νόμους της επαναστατημένης Ελλάδας δικαιώματά τους, που δίχαζαν το εσωτερικό των τοπικών κοινωνιών και τους οδηγούσαν σε καταστάσεις απόγνωσης, ακόμα και εμφυλίου. Οι απολυταρχικές συμπεριφορές των διοικητών μεταφράζονταν, κατά βάση, σε έναν συνδυασμό καταχρήσεων που μπορούσε να περιλαμβάνει οικονομικές αυθαιρεσίες, βίαιες, κατασταλτικές, ληστρικές συμπεριφορές εναντίον των κατοίκων ή εναντίωση προς την «από τα κάτω» βούληση.

10. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 29-30. Στο ίδιο, σ. 24-25. ΑΕΠ, τ. 13, σ. 357-358. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 107-108.

11. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 114.

Βασική προϋπόθεση για την επιβολή των ιδιοτελών συμφερόντων των ξένων προς τον τόπο αρχών απέναντι στους κατοίκους, ήταν ο προσεταιρισμός ενός μέρους της κοινότητας, καθώς τα μέσα επιβολής που ενδεχομένως τους παρείχε η Διοίκηση ήταν ελλιπή. Οι τοπικές αρχές, εκμεταλλευόμενες τις αντιθέσεις στο εσωτερικό των τοπικών κοινωνιών, επιχειρούσαν είτε να προσεταιριστούν μια υπάρχουσα «φατρία»¹² είτε να συγκροτήσουν οι ίδιοι έναν κύκλο υποστηρικτών, παρέχοντας προνόμια στους «οπαδούς» τους. Χαρακτηριστικά, σε μια αναφορά κατοίκων της Κυπαρισσίας καταγγέλλονται οι τοπικές αρχές ότι επιχειρούσαν να προσεταιριστούν ένα μέρος του πληθυσμού της επαρχίας παραχωρώντας τους για καλλιέργεια ιδιαίτερα παραγωγικές εθνικές γαίες και φοροελαφρύνσεις.¹³ Με αυτό τον τρόπο, ενέτειναν την αποσύνθεση και τη διάσπαση της τοπικής κοινωνίας, προκαλούσαν «αναρχία», όπως συνήθιζαν να αναφέρουν οι διαμαρτυρόμενοι, διαρρηγγύνοντας τις ανάγκες των κατώτερων στρωμάτων για ειρήνη, ησυχία και ελευθερία.

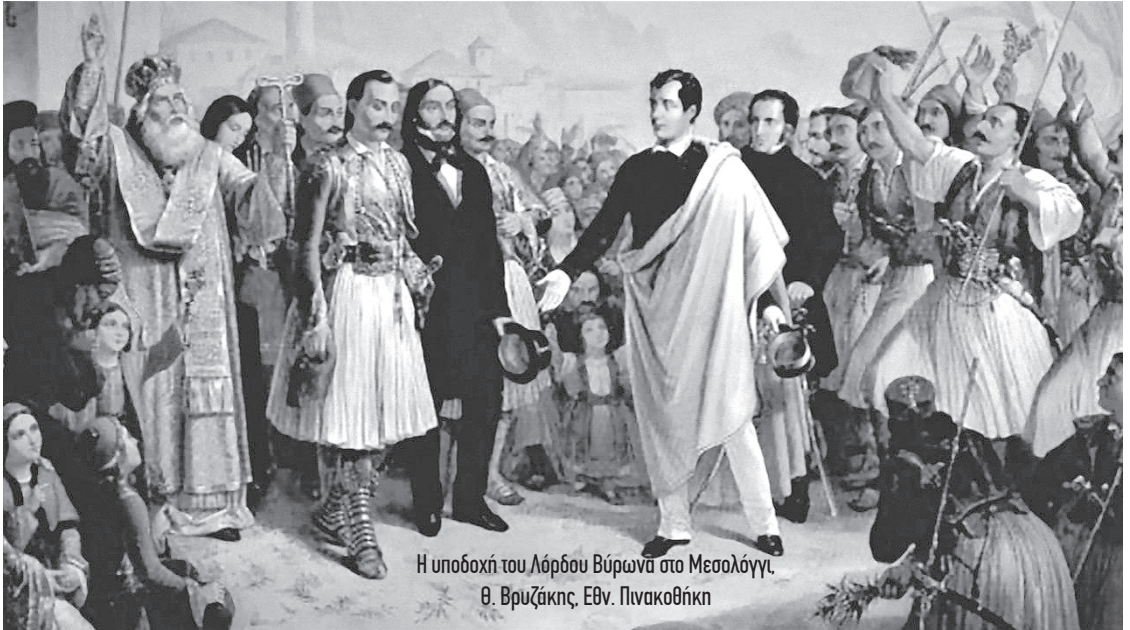
Το κεντρικό μέσο καταστολής που χρησιμοποιούσαν οι εκπρόσωποι της Διοίκησης ήταν η αυθαίρετη χρήση βίας, η οποία επιβαλλόταν με διαφόρους τρόπους σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο.¹⁴ Στις περιπτώσεις που οι συλλογικές αντιστάσεις των κατοίκων απέναντι στην αυθαιρεσία της διοικητικής εξουσίας ήταν ισχυρές, οι τοπικοί διοικητές για να καταστείλουν τις αντιστάσεις ή να φιμώσουν τις διαμαρτυρίες των χωρικών κινητοποιούσαν, όπου υπήρχε δυνατότητα, τα ένοπλα σώματα που τους εξασφάλιζε η Διοίκηση ως εκτελεστική δύναμη αλλά και τη φατρία τους εναντίον μερίδας του ντόπιου πληθυσμού¹⁵ (Μπέλης, 2014). Παράλληλα, μεταχειρίζονταν τη βία και με σκοπό να επιβάλλουν τις δικές τους αντιλήψεις και

12. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 24-25. Στο ίδιο, σ. 14-16. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 38-40. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 107-108. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 40-42.

13. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 39-45.

14. ΑΕΠ, τ. 13, σ. 354-357. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 15.

15. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 24-35. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 113-114.

Η υποδοχή του Λόρδου Βύρωνα στο Μεσολόγγι.
Θ. Βρυζάκης, Εθν. Πινακοθήκη

επιθυμίες στον δημόσιο λόγο της ίδιας της επαρχίας προς τα έξω. Σε συλλογικές διαδικασίες των κατοίκων της κάθε περιοχής (γενικές συνελεύσεις, εκλογές κ.λπ.), κατά τις οποίες οι πολίτες της επαναστατημένης Ελλάδας καλούνταν ελεύθερα και ακηδεμόνευτα να αποφασίσουν για εσωτερικά θέματα της περιοχής τους και όχι μόνο, ορισμένοι διοικητές είτε δεν υπάκουαν στις αποφάσεις τους είτε τις καταστρατηγούσαν επιβάλλοντας τις δικές τους αντιλήψεις.¹⁶ Ενδεικτικό του τελευταίου είναι δύο μαζικές αναφορές που στάλθηκαν από τους κατοίκους των επαρχιών Κυπαρισσίας και Τρίπολης προς τη Διοίκηση, σύμφωνα με τις οποίες οι τοπικοί διοικητές επιχειρούσαν, μέσω των ένοπλων σωμάτων να ακυρώσουν τους εκλεγμένους από τους κατοίκους πληρεξούσιους, με σκοπό την επιβολή δικών τους, στη Β' Εθνοσυνέλευση του Άστρους.¹⁷

Οι διαμαρτυρόμενοι, κατακεραυνώνοντας τους κατά τόπους εκπροσώπους της Διοίκησης, οι οποίοι «ηθέλησαν [...] ο λόγος τους και η υπογραφή τους να

απερνά καλλιώτερα από του Σουλτάνου το χάθι»,¹⁸ αποστέλλουν αιτήματα προστασίας προς την κεντρική Αρχή, τα οποία δεν αφορούσαν αποκλειστικά την αποκατάσταση των ζημιών και των καταχρήσεων (π.χ. αποζημιώσεις), αλλά και ζητήματα οργάνωσης της τοπικής διοίκησης, αναδεικνύοντας έτσι ότι ο θεσμός αυτός δεν αφορούσε αποκλειστικά την κεντρική Διοίκηση, αλλά και την ίδια την τοπική κοινωνία. Η τοπική διοίκηση εμφανίζεται στις αναφορές ως καθοριστικός ρυθμιστής της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής ευθύνης τους. Για τα κατώτερα στρώματα ο αγώνας για την απελευθέρωση από τους Οθωμανούς σήμαινε ταυτόχρονα και αγώνας για την απαλλαγή από καταχρήσεις και υπερβάσεις των τοπικών διοικητών.

Η τοπική εξουσία ως κεντρικό πεδίο αντιπαραθέσεων

«Βλέποντες και ημείς ότι με την παρουσία του (ενν. αντεπάρχου) μας προσέ-

16. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 113-114. Στο ίδιο, σ. 107.

17. Στο ίδιο, σ. 40. Στο ίδιο, σ. 46-47.

18. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 40.

φερεν αντί ευταξίας και ησυχίας την αταξίαν και ανησυχίαν, αντί ελευθερίας την υποχείριον δουλείαν, μας διέσπειρε την προς αλλήλους δικοσασίαν και τελευταίον αντικατέστημεν εις αναρχίαν, ενώ περιεμένομεν ως έλαφοι διψώσαι να αναψύξωμεν ολίγον αέρα της ανέσεως, έως ότου να επιλάμψει η παμφαεστάτη και παμπόθητος ημέρα της κοινής ανεξαρτησίας του γένους, δια ταύτα πάντα παρακαλούμεν θερμότατα το υπερέξοχον και περικλεέστατον διοικητήριον ίνα μη παρίδη την δουλικήν ταύτην ημών παράκλησιν, αλλά λυγγηδόν εφόρων εις την ημετέραν εσχατιάν και ουδαμίνότητα να διορίση αντί της ευγενείας του έτερον τινά αλλοδαπή, προβεβηκότα την ηλικίαν και βεβηκότα τας φρένας, τω όντι άξιον άρχειν λαού, δι' ου δύνησόμεθα και ημείς συμβιοτεύειν κατ' ευνομίαν.»¹⁹

Η συλλογική καταγγελία κατοίκων της Πάτμου εναντίον του διορισμένου από τη Διοίκηση αντεπάρχου και το αίτημα για διορισμό ενός άλλου, επίσης ξένου προς τον τόπο, διοικητή, μας εισάγει σε μια διάσταση της Επανάστασης κατά την οποία οι επαναστατημένοι, με αφορμή την ανάγκη για ασφάλεια, διεκδικούσαν με ένταση τη συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων όσον αφορά τη σύνθεση των προσώπων που θα στελέχωναν της τοπικής τους διοίκησης. Η ένταση αυτή πρωταρχικά εκφράζεται από το γεγονός ότι σε ποσοστό 25% του συνόλου των αναφορών, οι πολίτες επιχειρούν να παρέμβουν σε ζητήματα διαχείρισης της τοπικής διοίκησης.

Τα εν λόγω αιτήματα, βέβαια, των διαμαρτυρομένων ποίκιλλαν αφού εξαρτώνταν από μια σειρά παραγόντων, όπως τον θετικό ή αρνητικό αντίκτυπο της διακυβέρνησης της τοπικής διοίκησης στη ντόπια κοινωνία, την κοινωνική σύνθεση των υπογραφόντων, τη μαζικότητα της διαμαρτυρίας, ακόμη και τη γεωγραφική προέλευση των διαμαρτυριών. Έτσι, λοιπόν, συναντούμε αναφορές με αίτημα την άμεση παρέμβαση της κεντρικής Διοίκησης για αντικατάσταση ή διατήρηση

τοπικών διοικητών, για αποτροπή διορισμού ή επαναφοράς συγκεκριμένων προσώπων στην τοπική διοίκηση, αλλά και για διορισμό συγκεκριμένων ανθρώπων σε θέσεις διοίκησης.²⁰

Όστόσο, υπάρχουν και αναφορές που επιδίωκαν την αποτροπή εμπλοκής της κεντρικής Αρχής στο πλέγμα της τοπικής διοίκησης και αιτούνταν τον σεβασμό και την επικύρωση των τοπικών συλλογικών αποφάσεων των αναφερόμενων.²¹ Κοινά σημεία των εν λόγω αναφορών συνίστανται στην εκλογή –ή πρόταση εκλογής– της τοπικής διοίκησης (επάρχων, στρατηγών κ.λπ.) από τοπικές γενικές συνελεύσεις, στην ανακοίνωση των αποφάσεών τους προς την Προσωρινή Διοίκηση και τέλος στην έκκληση ή και απαίτηση για σεβασμό και επικύρωση της απόφασής τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι κάτοικοι απειλούσαν την κεντρική Διοίκηση ότι η μη αποδοχή της απόφασής τους θα είχε ως συνέπεια να γίνουν «*απειθείς και ανυπότακτοι με τέλειον όλεθρον και αφανισμόν της επαρχίας*».²²

Η βασική διαφορά των συγκεκριμένων αναφορών με αυτές που ζητούσαν την άμεση παρέμβαση της Διοίκησης είναι ότι αντιλαμβάνονταν την προστασία από τις αυθαιρεσίες και την κακοδιοίκηση των διορισμένων από την κεντρική Αρχή τοπικών αρχών με όρους τοπικής διευθέτησης. Μολονότι, βέβαια, θεωρούσαν ότι η άμυνα και η ασφάλεια θα διασφαλιζόνταν μέσα από μια τοπική διοίκηση εκλεγμένη από τους ίδιους, δεν εναντιώνονταν στο θεσμό της Διοίκησης και στη λογική συγκρότησής της. Αντιθέτως, ήταν αυτονόητο ότι η εκλεγμένη τοπική αρχή θα «υπόκειται υπό την Υπεράτην Διοίκησιν, κατά τον Οργανισμόν του έθνους».²³

20. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 14-16. Στο ίδιο, σ. 170-171. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 107-108. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 113-114. ΑΕΠ, τ. 13, σ. 354-357. Στο ίδιο, τ. 13, σ. 357-358. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 227-228. Στο ίδιο, σ. 86-87. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 51. ΑΕΠ, τ. 18, σ. 61.

21. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 24-25. ΑΕΠ, τ. 16, σ. 168-169. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 29-30. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 6-8. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 151. Στο ίδιο, σ. 130. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 243-244. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 119-122.

22. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 7.

23. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 25.

Παρά τις διαφορές μεταξύ των εν λόγω αιτημάτων, στο σύνολό τους αφενός αποκαλύπτουν την αδυναμία και αποτυχία της Διοίκησης να ελέγξει τους τοπικούς της εκπροσώπους και αφετέρου προβάλλουν την επιφύλαξη ή και την έλλειψη εμπιστοσύνης των κατοίκων στην κεντρική Αρχή σε ό,τι αφορά την επιλογή και τη διαχείριση της τοπικής διοίκησης. Παράλληλα, όμως, υπογραμμίζουν με αποκαλυπτικό τρόπο την πολιτική αναβάθμιση των κατώτερων στρωμάτων. Σε αντίθεση με την οθωμανική πραγματικότητα, όπου η διαμόρφωση της επίσημης τοπικής διοίκησης αποτελούσε αδιαπραγμάτευτα και αποκλειστικά προνόμιο της κεντρικής Αρχής και το καθεστώς της πολιτικής υποτέλειας των υπηκόων περιόριζε τη δυνατότητα άσκησης πολιτικής κυρίως στα στενά πλαίσια του ημιθεσμού της κοινότητας, το πλαίσιο κατά την Επανάσταση άλλαξε (Ergene, 2003). Οι κάτοικοι σπάνε τα στενά όρια της κοινότητας, συναντιούνται σε κοινές διακοινοτικές συνελεύσεις, συναποφασίζουν και συνυπογράφουν αναφορές και διαπραγματεύονται το καθεστώς διοίκησής τους με τις τοπικές αρχές. Παράλληλα, παρεμβαίνουν στις κεντρικές πολιτικές αποφάσεις της Προσωρινής Διοίκησης, καταγγέλλουν υπερβάσεις τοπικών διοικητών, προτείνουν συγκεκριμένα πρόσωπα για τις θέσεις ευθύνης και ορισμένες φορές συνδιαμορφώνουν με την κεντρική Αρχή τη σύνθεση των προσώπων της περιφερειακής διοίκησης. Η άρρηκτη σύνδεση της απελευθέρωσης, για την οποία αγωνίζονταν οι κάτοικοι, με τη βελτίωση των όρων ζωής τους στον οικείο τους τόπο που θα διασφάλιζε μια χρηστή τοπική διοίκηση, συνθέταν τη λογική της παρέμβασής τους στον περιφερειακό σχεδιασμό της κεντρικής Διοίκησης. Γίνεται, λοιπόν, εμφανές ότι σε αντίθεση με την προηγούμενη οθωμανική πραγματικότητα ο θεσμός της τοπικής διοίκησης δεν αφορά αποκλειστικά την κεντρική Αρχή, αλλά πρωτίστως την ίδια την τοπική κοινωνία.

Παρ' όλα αυτά, δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι το σύνολο των αιτημάτων εξέφραζαν αδιαμεσολάβητα τη λαϊκή

βούληση, καθώς σε πολλές περιπτώσεις οι αναφορές αυτές αποτυπώνουν προϋπάρχουσες σχέσεις εξουσίας και ενδοεξουσιαστικούς ανταγωνισμούς, υποκρύπτοντας παράλληλα συγκρούσεις μεταξύ του κέντρου και τοπικών αρχόντων. Η Προσωρινή Διοίκηση, ως μηχανισμός που συγκροτήθηκε για να καλύψει το κενό της κεντρικής εξουσίας που δημιουργήθηκε λόγω της Επανάστασης, αναμόρφωσε τους όρους άσκησης της πολιτικής σε κεντρικό και τοπικό επίπεδο.

Οι συγκεντρωτικοί μηχανισμοί, που δημιουργήθηκαν και ρύθμιζαν το εσωτερικό των τοπικών κοινοτήτων, εισχώρησαν με δυναμικό και πολλαπλό τρόπο στη ζωή των επαναστατημένων. Σε επίπεδο διοικητικού μηχανισμού, ο διορισμός της επαρχιακής διοίκησης από την κεντρική Αρχή με ξένους προς τον τόπο διοικητές, απέκλειε τους τοπικούς άρχοντες από την ανάληψη θέσεων της τοπικής διοίκησης, ενώ παράλληλα, η θεσμική αναγνώριση της κοινοτικής οργάνωσης, ως συλλογικού μορφώματος, με την παράλληλη πρόβλεψη για τον αριθμό των εκλεγμένων δημογερόντων και τον έλεγχο που η Διοίκηση τους ασκούσε, υπονόμειαν τον ρόλο των τοπικών αρχόντων. Παράλληλα, η κατάργηση των αρμοδιοτήτων των τοπικών αρχόντων, όσον αφορά τη διανομή και την είσπραξη των διανεμητικών φόρων (επαυξημένων με τα «έξοδα» συλλογής που καρπώνονταν οι επιμέρους φορολογικές αρχές), περιόρισε τις τοπικές εξουσίες, ενισχύοντας την κεντρική Αρχή (Πετμεζάς, 2003). Τέλος, σε επίπεδο δικαίου, η ανάμιξη της Διοίκησης στην όλο και αυξανόμενη ζήτηση των κατοίκων για «υπηρεσίες δικαιοσύνης», όπως αναδεικνύεται από τις πολλαπλές προσφυγές των κατοίκων προς τα δικαιοδοτικά όργανα της Διοίκησης για την επίλυση των ζητημάτων τους, προκάλεσε ρήγματα στους παραδοσιακούς μηχανισμούς επίλυσης συγκρούσεων που διενεργούνταν στο πλαίσιο των κοινοτικών και επισκοπικών δικαστηρίων, υπονομεύοντας πτυχές της αυτονομίας των κοινοτήτων.

Η εφαρμογή του νέου διοικητικού μοντέλου στην επαρχία διέβρηξε το παρα-

δοσιακό σύστημα διοίκησης και μετέβαλε τις δυνάμεις ισχύος στο εσωτερικό των κοινοτήτων, δημιουργώντας, έτσι, από τη μια ένα εύφορο πεδίο συγκρούσεων στο εσωτερικό των τοπικών κοινωνιών κυρίως για την κατάληψη της τοπικής διοίκησης και από την άλλη νέες δυνατότητες παρέμβασης της τοπικής κοινωνίας στην επιλογή του διοικητή τους (Ροτζώκος, 1997). Οι ανταγωνισμοί για την κατάληψη της τοπικής διοίκησης, σε ορισμένες περιπτώσεις, εκφράζονταν μέσα από την επιδίωξη των αντιμαχόμενων πλευρών να νομιμοποιηθεί η εξουσία τους από την κεντρική Διοίκηση. Δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο να αποστέλλονται από τον ίδιο τόπο και την ίδια περίοδο διαφορετικές συλλογικές αναφορές, οι οποίες να εκφράζουν τα αντικρουόμενα συμφέροντα και τις αντιθέσεις της κοινότητας. Χαρακτηριστικά, κατά τα τέλη Απρίλη του 1824, αποστέλλονται προς τη Διοίκηση δύο συλλογικές αναφορές διαφορετικών ομάδων Αργείων, στις οποίες προτείνεται προς τη Διοίκηση ο διορισμός διαφορετικού επάρχου.²⁴ Τα κατώτερα στρώματα μέσα στον αγώνα των αντιμαχόμενων δυνάμεων για την κατάκτηση της διοίκησης αποτελούσαν τη νομιμοποιητική τους δύναμη προς την κεντρική Διοίκηση. Έτσι, ο λαός εργαλειοποιούνταν και εμφανιζόταν, στις αντιπαρατιθέμενες αναφορές, να στηρίζει και τους δύο αντιμαχόμενους πόλους.

Εκτός, ωστόσο, από τους ενδοεξουσιαστικούς ανταγωνισμούς, τα υπάλληλα στρώματα γίνονται παράγοντας νομιμοποίησης στη μάχη για τον έλεγχο της τοπικής διοίκησης μεταξύ κεντρικής Διοίκησης και τοπικών αρχόντων.²⁵ Όπως προαναφέραμε, σε ορισμένες αναφορές οι διαμαρτυρόμενοι λόγω των καταχρήσεων των εκπροσώπων της κεντρικής Αρχής αποφάσιζαν την αποπομπή τους από την τοπική διοίκηση και την ανάληψή

της από οικείου τους. Σε κάποιες από αυτές τις περιπτώσεις, η ενορχήστρωση των τοπικών κινημάτων γίνεται από τους παραδοσιακούς άρχοντες (προκρίτους και δημογέροντες) της περιοχής (Μπέλης, 2014), οι οποίοι αντιδρούσαν στο νεωτερικό διοικητικό μοντέλο που είτε τους εξωθούσε είτε τους απέκλειε από τις τοπικές διοικητικές θέσεις.

Η εξυπηρέτηση, πρώτα και κύρια, των συμφερόντων των τοπικών ηγεμόνων σε ορισμένες συλλογικές αναφορές και η διαταξικότητα των αιτημάτων δεν πρέπει να εκληφθεί ως αποτέλεσμα της έλλειψης βούλησης, της υποταγής και υπακοής των κατώτερων στρωμάτων στα συμφέροντα της τοπικής τους εξουσίας. Σίγουρα, η πατρωνία και η εξάρτηση ως δομικά στοιχεία του κοινωνικού ιστού των κοινοτήτων αλλά και το αίσθημα της τοπικότητας εξηγούν εν μέρει τη σύμπλευση των κατοίκων με τους τοπικούς ηγεμόνες. Παρ' όλα αυτά, λαμβάνοντας υπόψη την εισχώρηση των συγκεντρωτικών μηχανισμών της Διοίκησης στο εσωτερικό των κοινοτήτων και τις πολεμικές και πολιτικές αναταράξεις που προκάλεσε η Επανάσταση, η μαζική σύμπλευση των κατώτερων στρωμάτων με τους τοπικούς άρχοντες δεν θα μπορούσε απλά να εδράζεται σε ένα καταναγκαστικό πλαίσιο. Αντιθέτως, οι τοπικοί άρχοντες όφειλαν να «πείσουν» τους υποκειμένους τους να στηρίξουν τα τοπικά κινήματα και να νομιμοποιήσουν την εξουσία τους.

Η διαταξικότητα, η μαζικότητα και το περιεχόμενο των αναφορών αυτών αναδεικνύουν ότι κεντρικός παράγοντας σύμπλευσης των κατώτερων στρωμάτων με τους τοπικούς άρχοντες αποτελούσε η εξυπηρέτηση των λαϊκών συμφερόντων. Τα αιτήματα ενάντια στη διοικητική δεσποτεία, στην οικονομική εκμετάλλευση και την αφαίμαξη από τους εκπροσώπους της κεντρικής Διοίκησης φαίνεται να αποτέλεσαν τους καθοριστικούς παράγοντες για τη συσπείρωση του συνόλου των κοινοτήτων και όχι τόσο η εξουσιαστική επιρροή των τοπικών ηγεμόνων στον ντόπιο πληθυσμό.

Το παραπάνω γίνεται εμφανές και από ορισμένες αναφορές των πολιτών,

24. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 130.

Στο ίδιο σ. 243-244.

25. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 24-25. ΑΕΠ, τ. 13, σ. 316-317. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 29-30. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 118-119. ΑΕΠ, τ. 11, σ. 7-9. ΑΕΠ, τ. 16, σ. 179. Στο ίδιο, σ. 179-181.

με τις οποίες εναντιώνονταν σε τοπικά κινήματα τα οποία κατευθύνονταν αφενός εναντίον των δικών τους συμφερόντων και αφετέρου εναντίον της ίδιας της κεντρικής Διοίκησης, την αρωγή της οποίας ζητούσαν για την καταστολή των δυνάμεων αυτών.²⁶ Στις επιστολές που στέλνονταν από τμήματα των τοπικών κοινοτήτων, καταγγέλλονταν προσωπικότητες της τοπικής στρατιωτικής και διοικητικής ηγεσίας για σύσταση φατριών, για αυθαιρέσιες και καταχρήσεις σε βάρος πληθυσμών, αλλά και για ανυπακοή προς την εξουσία της κεντρικής Διοίκησης. Κατηγορούνταν ως στασιαστές που διακήρυτταν τη μη αναγνώριση της κεντρικής Διοίκησης και την αυτονομήσή τους από αυτήν σε επίπεδο σχεδιασμού και πράξης.

Οι συλλογικές αναφορές-διαμαρτυρίες ενός μέρους των επαναστατημένων κατοίκων απέναντι στα τοπικά κινήματα που ξεσπούν την περίοδο μετά την Εθνοσυνέλευση του Άστρους (Απρ. 1823) αποτελούν δείγμα της εισχώρησης των συγκεκριμένων μηχανισμών της Διοίκησης στο εσωτερικό των κοινοτήτων. Η Διοίκηση, ως επιπλέον ρυθμιστής του τόπου και της ζωής των κατοίκων μέσα σε αυτόν, προξέννησε ρήγματα στις ενδοκοινοτικές σχέσεις εξάρτησης μεταξύ πολιτών και τοπικών αρχόντων, αλλά και στη βαθιά τοπικιστική αντίληψη (Κοταριδής, 1993).

Η δομή της περιφερειακής οργάνωσης, σε συνδυασμό με το νεωτερικό δικαιοκτικό πλαίσιο στο οποίο βασίστηκε, προσέφεραν στα κατώτερα στρώματα επιπλέον τρόπους υπεράσπισης των συμφερόντων τους. Εξοπλίζονταν με τη δυνατότητα αντίστασης στη βούληση ισχυρών τοπαρχών –με τους οποίους ήταν δεμένοι μέσω σχέσεων εξάρτησης– ακολουθώντας μια τακτική σύμπλευσης με το υπό συγκρότηση νεωτερικού τύπου κράτος. Η επανειλημμένη χρήση αυτής της τακτικής από ένα μέρος των κατοίκων της επαναστατημένης Ελλάδας τελικά σταθεροποίησε και επέκτεινε τους συγκεκρι-

μεταβλητούς μηχανισμούς της Διοίκησης, αναδεικνύοντας τον κομβικό ρόλο των κατώτερων στρωμάτων στη συγκρότηση των επαναστατικών θεσμικών οργάνων (Würgler, 2002).

Αυτή η όψη της πραγματικότητας, βέβαια, δεν αναιρεί τις συλλογικές αναφορές με τις οποίες τοπικοί άρχοντες και κάτοικοι τάσσονταν από κοινού ενάντια στις αποφάσεις της Προσωρινής Διοίκησης, διεκδικώντας την ανάληψη των τοπικών θέσεων από τους ντόπιους. Το τοπικιστικό πνεύμα και το «μένος» απέναντι στους «ξένους», επιβαλλόμενος τοπικούς διοικητές ξεχειλίζει σε αυτού του είδους τις συλλογικές αναφορές, μαρτυρώντας αφενός τις επιδιώξεις των τοπικών αρχόντων –μέσα από τη συμμετοχή τους στην Επανάσταση– για κατοχή διοικητικών θέσεων και αφετέρου την ισχύ των παραδοσιακών αντιλήψεων στο εσωτερικό των επαναστατημένων.

Η συνύπαρξη των δύο αυτών τάσεων σε καμία περίπτωση δεν συγκροτεί μια αντίφαση. Η Επανάσταση, ως γνήσια μεταβατική στιγμή, αναγνώριζε τις παραδοσιακές μορφές οργάνωσης και ταυτόχρονα τις υπονόμει, ανοίγοντας τον δρόμο σε ένα νέο μοντέλο διοίκησης, το οποίο παρείχε στους πολίτες επιπλέον μονοπάτια υπεράσπισης των συμφερόντων τους. Έτσι, τα κατώτερα στρώματα, όπου μπορούσαν, προσέβλεπαν είτε στη παραδοσιακές αρχές διοίκησης είτε στη νεωτερική, με κύριο κριτήριο τα υλικά τους συμφέροντα, δηλαδή σε μια διοίκηση που να διασφαλίζει την ψυχία, την ασφάλεια και την ελευθερία.

Επίλογος

Τα κατώτερα στρώματα, ως ένα πολυδιασπασμένο σύνολο μέσα στον επαναστατικό χώρο, καθοριζόμενοι κατά βάση από τον ιδιαίτερο τόπο τους και τα επιμέρους χαρακτηριστικά του και δεσμευμένοι από την αδυναμία επικοινωνίας, δεν θα μπορούσαν να συγκροτήσουν ενιαία στρατηγική και να συνθέσουν ενιαία αιτήματα. Παρ' όλα αυτά, μέσω των διάσπαρτων και

26. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 102-103. ΑΕΠ, τ. 17, σ. 51-53. ΑΕΠ, τ. 12, σ. 111-113. ΑΕΠ, τ. 13, σ. 316-317. Στο ίδιο, σ. 354-357.

ποικιλόμορφων αιτημάτων προστασίας, αναδεικνύεται το γεγονός ότι η ελευθερία γίνεται αντιληπτή συνολικά για τα κατώτερα στρώματα πρώτα και κύρια με υλικούς όρους. Η προστασία των όρων παραγωγής και αξιοποίησης των προϊόντων τους, σε συνδυασμό με τη διασφάλιση της ειρήνης και της σιouxίας από μια χρηστή διοίκηση αποτελούν βασικούς πυλώνες της ελευθερίας τους και, κατά συνέπεια, κεντρικές επιδιώξεις τους από τη συμμετοχή τους στην Επανάσταση.

Οι επιδιώξεις των κατώτερων στρωμάτων, ως απότοκες μιας σειράς παραγόντων, όπως η επιδείνωση της καθημερινότητας και των συνθηκών επιβίωσής τους, η ανασφάλεια και η αποκατάσταση του δικαίου, ήταν άμεσα συνυφασμένες με την αντίληψη ότι συνέβαλαν ενεργά και καθοριστικά στην Επανάσταση. Ο

αγώνας για την απελευθέρωση μετατρέπεται τους κατοίκους σε μια ορμητική δύναμη που πολιτικοποιείται ταχύτατα, ζυμώνεται με τους νέους μηχανισμούς, διεκδικεί αλλά και επιβάλλει. Αυτή η δύναμη όχι μόνο δεν μπορεί να αγνοηθεί από τη Διοίκηση, αλλά την αναγκάζει να την καταστήσει συμμετοχο σε κεντρικές πολιτικές αποφάσεις. Η αναβαθμισμένη συμμετοχή των υπάλληλων στρωμάτων, με όρους άμεσης παρέμβασης, στον καθορισμό της τοπικής τους διοίκησης, αλλά και η επίκληση στις πολιτικές τους ελευθερίες και το φυσικό δίκαιο που κατοχυρώνονταν από τα Προσωρινά Συντάγματα για τη διεκδίκηση ή συναλλαγή με τους νέους θεσμούς, συνιστούν τη μεγαλύτερη απόδειξη της εισαγωγής μιας προνεωτερικής κοινωνίας σε μια νέα εποχή. **T**

b

- Ελληνική**
Πιζάνιας, Π. (2009) «Από ραγιάς Έλληνας πολίτης. Διαφωτισμός και Επανάσταση 1750-1832», στο Πιζάνιας Π. (επιμ.), *Η ελληνική Επανάσταση του 1821, ένα ευρωπαϊκό γεγονός*, Κέδρος, σ. 13-77.
Sariyildiz, Γ (2014), *Οθωμανικές αιτήσεις και αιτησιογράφοι*, Δ. Λούπης (μτφρ.), Σειρά: Οθωμανική Γλώσσα και Παλαιογραφία 1, Πρόγραμμα Οθωμανικών Σπουδών/ΕΙΕ, Αθήνα.
Κοταρίδης, Ν. (1993), *Παραδοσιακή Επανάσταση και Εικοσιένα*, Πλέθρον, Αθήνα.
Βάκη, Φ. (2011), «Ελληνική Επανάσταση και ευρωπαϊκός Διαφωτισμός», *Ιόνιος Λόγος*, τεύχ. 3, σ. 155-167.
Δημακόπουλος, Γ. (1966), *Η διοικητική οργάνωση κατά την Ελληνική Επανάσταση 1821-1827. Συμβολή εις την ιστορίαν της Ελληνικής Διοικήσεως*, Αθήνα, 1966.
Τζάκης, Δ. (2018), «Πόλεμος και σχέσεις εξουσίας στην Επανάσταση του 1821», στο Χρήστος Λούκος, Παναγιώτης Μηχαλάρης, Δημήτρης Δημητρόπουλος (επιμ.), *Όψεις της Επανάστασης του 1821*, Μνήμων 2018, σ. 153-173.
- Πήλια, Μ.** (2001), «Λειτουργίες και αυτονομία των κοινοτήτων της Πελοποννήσου κατά τη Β' Τουρκοκρατία (1715-1821)», *Μνήμων*, τεύχ. 23, σ. 67-98.
Μποζίκης, Σ. (2012), «Δυναμικές και αδράνειες στη φορολογία και στο φορολογικό μηχανισμό κατά την Επανάσταση του 1821», *Μνήμων*, τεύχ. 31, σ. 31-70.
Μποζίκης, Σ. (2014), «Δημοπρασίες δημοσίων προσόδων στην Ελληνική Επανάσταση. Κόσμοι του Εικοσιένα στις διαδικασίες ενός μηχανισμού», *Τοπικές κοινωνίες στον θαλάσσιο και ορεινό χώρο στα νότια Βαλκάνια 18ος-19ος αιώνας*, Κέρκυρα, σ. 321-345.
Μποζίκης, Σ. (2020), *Ελληνική Επανάσταση και δημόσια οικονομία. Η συγκρότηση του ελληνικού εθνικού κράτους*, Ασίτη, Αθήνα.
Ροτζώκος, Ν. (1997), *Επανάσταση και Εμφύλιος στο Εικοσιένα*, Πλέθρον/Δοκιμές, Αθήνα.
Μπέλλης, Κ. (2014), *Από την οθωμανική νομιμότητα στο εθνικό κράτος. Το «άτομο» στο επίκεντρο της Ιστορίας*, Λυκούργος Λογοθέτης (1772-1850), Παπαζήση, Αθήνα.
Πετμεζάς, Σ. (2003), *Η ελληνική αγροτική οικονομία κατά τον 19ο αιώνα. Η περιφερειακή διάσταση*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο.
- Αγγλική**
Heerma van Voss (2002), "Petitions in Social History", *International Review of Social History* 46.
Kumin, B. – Würigler, A. (1997), «Petitions, Gravamina and the Early Modern State: Local Influence on Central Legislation in England and Germany (Hesse)», *Parliaments, Estates & Representation* 17.
Darling Linda T., Revenue-raising and legitimacy: Tax collection and finance administration in the Ottoman Empire 1560-1660, E. J. Brill, Leiden 1996.
Ergene, B. (2003) *Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire*, Leiden.
Würigler, A. (2002), "Voices from Among the 'Silent Masses': Humble Petitions and Social Conflicts in Early Modern Central Europe", στο Heerma van Voss (επιμ.), «Petitions in Social History», *International Review of Social History* 46, σ. 11-34.